

TEOLLISUUSARKEOLOGIAA SUOMESSA

TUTKIMUSTAPOJA JA -ONGELMIA

Titta Kallio

Artikkelin tavoitteena on luoda katsaus teollisuusarkeologian historiaan ja nykytilaan Suomessa. Aluksi tarkastelen, miten termi on määritelty Ison-Britanniassa ja miten se eroaa termin suomalaisesta määrittelystä. Artikkelissa selvitetään, minkälaisia teollisuusarkeologian piiriin kuuluvia arkeologisia tutkimuksia Suomessa on tehty ja mitä tutkimustapoja on käytetty. Pyrkimyksenä on myös luoda kuvaa kyseisen arkeologian osa-alueen kehityksestä erityisesti Suomessa eri tutkijoiden aiheesta kirjoittamien artikkelien pohjalta.

TEOLLISUUSARKEOLOGIAN KOTIMAANA ISO-BRITANNIA

Ensimmäisen kerran termiä ”industrial archaeology” käytti painetussa sanassa tietävästi englantilainen Michael Rix. Hän kirjoitti aiheesta samannimisen artikkelin, joka julkaistiin *The Amateur Historian* -julkaisussa vuonna 1955.¹ Rix toi tekstissään esiin huolensa Ison-Britannian teollisen vallankumouksen jättämien jäänteiden katoamisesta ja niiden säilyttämisen ja suojelun puutteesta. Suoranaista määritelmää termille *industrial archaeology* hän ei tekstissään antanut, mutta korosti erityisesti neljää teollisen vallankumouksen aikana kehittyntä asiaa ja niiden tutkimista ja suojelua: raudan valmistustapojen kehittymistä, teollisen vallankumouksen aikaisia tehtaita ja koneita, höyrykoneita ja vetureita sekä kanavia ja rautateitä.² Teollinen vallankumous ja sen aikaiset teollisuuden jäänteet 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun loppupuolelle olivat siis ensimmäisessä aihetta käsittelevässä tekstissä avainsanoja.

17 vuotta myöhemmin Arthur Raistrick käsitteli kirjassaan *Industrial Archaeology, an*

Historical Survey Rixin artikkelin ilmestymisen jälkeen syntyneitä teollisuusarkeologian määritelmiä. Hänen mukaansa tuolloin määritelmässä keskityttiin edelleen liian paljon teollisen vallankumouksen monumenttien tutkimiseen ja näkyvien tehdasalueiden ja -rakenteiden tietojen tallentamiseen vain kartoittamalla ja valokuvaamalla kohteita. Raistrick halusi korostaa pidemmän aikavälin tutkimusta sekä erityisesti tuhoutuneiden teollisuuteen liittyvien kohteiden arkeologista kaivamista.³

1990-luvun loppupuolella Marilyn Palmer ja Peter Neaverson edelleen korostivat teollisuuskohteiden arkeologista kaivaustutkimusta. Palmerin ja Neaversonin mielestä oli tärkeää luoda kohteiden arkeologiselle tutkimiselle omat tekniikat ja ohjeet, koska perinteisiä kaivausmetodeja ei voida suoraan käyttää kohteiden tutkimuksessa kohteiden erilaisen luonteen vuoksi. Samalla tulisi painopistettä siirtää pelkkien fyysisten rakenteiden tutkimuksesta kulttuuristen tekijöiden tutkimukseen, jotta teollistumisesta saataisiin ilmiönä parempi ja yhtenäisempi kuva.⁴

Vuonna 2005 ilmestyneessä *Industrial Archaeology, Future Directions* -julkaisussa Eleanor Conlin Casella pyrki käsittelemään teollisuusarkeologian määritelmää laajemmin ja syvemmin, mutta tukeutuen kuitenkin Palmerin ja Neaversonin määritelmään. Casella ottaa esiin teollisuusarkeologian tutkimuksesta kuluttamisen ja jakelun näkökulmat. Materiaalisten jäänteiden perusteella voidaan tulkita esimerkiksi työläisten vapaa-ajan viettoa sekä jokapäiväistä elämää, jotka nekin ovat osia teollisen kulttuurin arkeologista tutkimusta. Tällöin myös työläisten asumusten arkeologinen tutkimus on tärkeää siinä missä varsinaisten teollisten rakenteiden tutkiminen.⁵

TEOLLISUUSARKEOLOGIAN MÄÄRITELMÄ SUOMALAISESSA TUTKIMUKSESSA

Mitä teollisuusarkeologia on sitten suomalaisille? Iso-Britannia on teollisen vallankumouksen syntyään keskittynyt erityisesti tuohon aikaan liittyvien rakenteiden tutkimiseen. Kehitys noin viidenkymmenen vuoden aikana on siellä kuitenkin mennyt hiljalleen eteenpäin ja teollisuusarkeologia terminä on saanut laajempia merkityksiä.

Suomessa teollisuusarkeologiaa pidetään arkeologian osa-alueena, joka tutkii

menneen teollisen toiminnan materiaalisia ja rakenteellisia jäänteitä unohtamatta ottaa tutkimuksessa kantaa myös tuotantotapojen, kuljetuksen ja jakelun näkökantoihin. Tiukimman määritelmän mukaan teollisuusarkeologisella tutkimuksella tutkitaan teollistumisen ajan materiaalisia jäänteitä eli keskitytään lähinnä 1700- ja 1800-lukujen tutkimukseen. Teollisuusarkeologisen tutkimuksen voidaan kuitenkin ajatella ulottuvan laajemmalle aikaperspektiiville, jolloin tutkimuksella voidaan selvittää tietyllä alueella pidemmällä ajanjaksolla tapahtunutta kehitystä tai vaihtoehtoisesti myös 1800-lukua tuorempia teollisuuden jäänteitä.⁶

TEOLLISUUSARKEOLOGISIA TUTKIMUKSIA SUOMESSA

Suomessa toteutetuista teollisuusarkeologian alaan luokiteltavista tutkimuksista on koottu tietoja sivun 47 taulukkoon. Taulukon kohteet on luetteloitu lähinnä käyttämällä tietolähteenä Museoviraston rakennushistorian osaston hankerekisterin⁷ tietoja teollisuuden sekä asutus- ja elinkeinohistoriaan luokitelluista arkeologisista kenttätutkimuksista vuoteen 2004 mennessä. Koko Suomi ajatellen taulukko ei varmasti ole aivan täysin kattava, mutta antaa kuitenkin hyvän

Oulun yliopiston yleisen arkeologian oppiaineen toteuttamat koekaivaukset Oulun Pikisaaren pikiruukilla kesällä 2002. Opiskelijat kaivavat esiin pikiruukin polttimoa. Kuva: Oulun yliopisto/Arkeologian laboratorio.

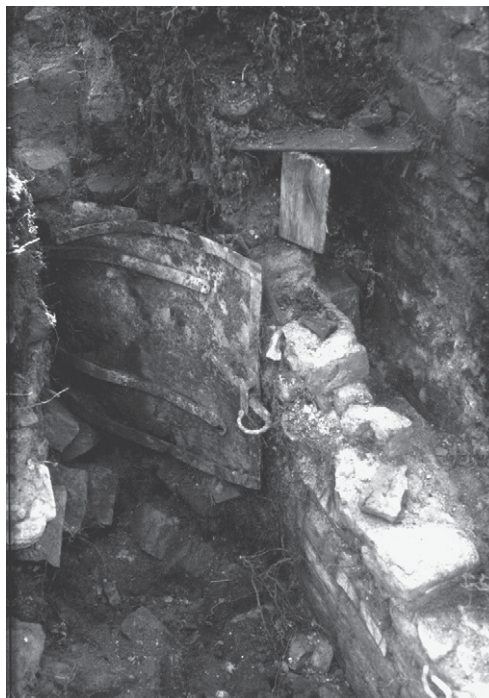
kuvan tutkimusten määrällisestä laajuudesta ja käytetyistä tutkimusmenetelmistä.

Teollisuusarkeologisia kaivauksia suoritettiin Suomessa jo 1960-luvun lopulla. Tuolloin tutkittiin Hattulan Herniäisten tiilihaudan paikkaa. Kaivausjohtaja toimi taidehistorioitsija Eeva-Maija Viljo. Kaivausta edelsi vuotta aiemmin paikalla tehty inventointi.⁸ Tämän varhaisen teollisuuteen liittyvän kaivauksen jälkeen seuraavia tutkimuksia ryhdyttiin tekemään vasta 1980-luvulla. Tuolloin tutkittiin muun muassa Mariedalin ja Ävikin lasitehtaiden paikat sekä Espoon Laajalahden Albergan fajanssitehtaan alue.⁹

Ensimmäiset restaurointityöt, joissa mukana on ollut arkeologi, olivat 1990-luvun puolessavälissä Sonkajärven Jyrkkäkosken ruukin¹⁰ ja Karkkilan Högforsin masuunin¹¹ restaurointityöt. Tätä ennen on suoritettu restaurointia, mutta vasta näissä kahdessa kohteessa arkeologi on ollut mukana ilmeisesti ensimmäistä kertaa koko projektin alusta loppuun.¹² Lisäksi restaurointia on 1990-luvulla suoritettu muun muassa Inkoon Fagervikissä, Ilomantsin Möhkössä, Pieksämäen Haapakoskella, Kullaan Leinperissä sekä Hyrynsalmen Löytöjoella¹³.

1990-luvulla on havaittavissa selkeä tutkimusten määrän kasvu, jonka kehitys jatkuu lisääntyvänä myös 2000-luvun puolelle. Tällä vuosituhanella tutkimusten kohteena ovat olleet erityisesti ruukkialueet. Näiden joukossa on myös Oulussa vuonna 2002 suoritettu Pikisaaren pikiruukin arkeologinen koekaivaustudkimus, joka oli ensimmäinen pikiruukkialueella tehty kaivaus Suomessa.¹⁴

Tutkittavien kohteiden ominaisuudet ovat vaihdelleet. Osa kohteista on ruukkeja tai masuuneja, osa taas louhoksia ja osa eri teollisuudenaloille kuuluvien tehtaiden paikkoja. Useassa kohteessa töitä on tehty peräkkäisinä vuosina, tutkimustavan ja kohteen osan vaihdellessa eri kesinä. Tutkimustahoina ovat olleet pääasiassa Museoviraston rakennushistorian osasto sekä kaupunkien

Oulun Pikisaaren pikiruukin polttimon sisäänkäynti paljastettuna. Kuva: Sanna Lipponen.

ja maakuntien museot. Yliopistoista ainakin Oulun yliopisto on suorittanut teollisuusarkeologisia kaivauksia. Tutkimuksia ovat tehneet myös Kainuun maaseutukeskus ja Merenkulkulaitos. Yhden valvontatutkimuksen toteuttajana on ollut yksityinen arkeologinen yritys. Suomen Lasimuseo on puolestaan tehnyt kenttätutkimuksia eri lasitehtaiden paikoilla.¹⁵

Yleisesti ottaen tutkimuksen mahdolliset kohteet ovat jaettavissa kahteen eri ryhmään. Toiseen kuuluvat talonpoikaiset kotiteollisuuden jäänteet ja toiseen varhaiset teollisuuslaitokset. Tutkimuksellisesti nämä ryhmät eroavat toisistaan arkistolähteiden

antaman tiedon mukaan. Talonpoikaisiin laitoksiin ei ole tarvittu perustamislupaa, jolloin tiedot niiden levinneisyydestä, ajoituksesta ja määrästä ovat hatarampia kuin perustamisluvan tarvinneiden teollisuuslaitosten.¹⁶ Taulukossa on luetteloitu lähinnä varhaisen teollisuuden paikkoja. Luetteloon voitaisiin lisätä esimerkiksi talonpoikaisiin kotiteollisuuden jäänteisiin kuuluvia tervahautoja sekä raudanvalmistuspaikkoja.

TEOLLISUUSARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN TUTKIMISESSA KÄYTETYT MENETELMÄT

Mitä teollisuusarkeologisen tutkimuksen tulisi pitää sisällään ja miten sitä on käytännössä toteutettu? Peruslähtökohtana tutkimukselle on yleensä ollut kohteen ympäristön ja rakenteiden restaurointityöt. Usein päämääränä on rakenteiden kunnostamisen lisäksi myös kohteen saaminen matkailunähtävyydeksi ja näin helpommin suojelluksi kohteeksi, koska tällä tavalla turvattaisiin myös jatkohoito. Restaurointi matkailukäyttöön on ollut tavoitteena erityisesti useissa ruukkikohteissa, joissa yleensä koko alueen miljöö ja sen rakennukset on otettu osaksi matkailunähtävyyttä. Useissa tapauksissa myös kaavoitus on ollut synnä alueen inventoinnille ja arkeologiselle tutkimukselle,

joilla pyritään löytämään kaavoitettavalta alueelta esihistoriallisia ja historiallisia muinaisjäänteitä. Näissä yhteyksissä löydetään usein jo maastosta hävinneitä tai vain heikosti näkyviä kohteita, jotka eivät ole suoraan maanpinnalla selvästi nähtävissä.

Teollisuusarkeologisia tutkimuksia tarvitaan sitomaan kirjallisista lähteistä saatavaa historiallista tietoa paikalta löytyviin rakennejäänteisiin, antamaan kaivausten avulla lisätietoa jäänteiden rakenteesta ja tuottamaan myös uutta tietoa, jota ei ole kirjallisista lähteistä saatavilla.¹⁷ Kohteen tutkimuksessa sen mahdollinen suojelu

Aikanaan laajasta Sourun ruukista (Karttula) on jäljellä vain voima-aseman savupiippu. Vuosina 1999–2002 toteutetun restaurointihankkeen yhteydessä 1907 toimintansa lopettaneen ruukin rauniot dokumentointiin kattavasti ja niiden laajuutta selvitettiin myös koekaivauksin. Kuva: Museovirasto, RHO, Karim Peltonen.

muodostaa keskeisen kysymyksen. Suojeluun pyrittäessä tulisi teollisuusarkeologisen tutkimuksen lähtökohtina pitää seuraavia kriteerejä. Suojeltavien kohteiden tulisi olla säilyneisyydeltään hyviä, edustavia sekä valtakunnallista tai paikallista merkitystä omaavia. Edustavuudella tarkoitetaan esimerkiksi kohteen ainutlaatuisuutta. Näiden kriteerien pohjalta päätetään kohteen restauroinnista ja suojelun toimenpiteistä. Kaikkia kohteita ei pystytä eikä ole edes relevanttia suojella. Esimerkiksi talonpoikaista teollisuutta edustavia tervahautoja on maamme alueella niin runsaasti, ettei jokaisen jäänteiden suojelua pidetä mahdollisena eikä tärkeänä. Toisaalta voidaan myös miettiä, kuinka paljon nykyiset arvokäsityksemme ja niiden pohjalta tehdyt perusteet vaikuttavat suojelupäätöksiimme.¹⁸

Yleisimpiä tutkimustapoja ovat arkistolähtöinen tutkimus, inventoinnit ja kartoitukset, koneelliset kaivaukset ja restauroinnin valvonta sekä kaivaukset ja koekaivaukset. Arkistolähtöinen tutkimus pitää sisällään

lisälmen Runnilla sijaitseva Saarikosken kanava on viimeinen Suomeen rakennettu puusulku. Vuosina 1903–06 rakennettu ja 1931 lakkautettu kanavan restaurointityöt toteutettiin 1998–2002. Käyttökuntoon palautetun sulun rakenteet dokumentoitiin perusteellisesti töiden yhteydessä. Tallennuksen tavoitteena oli selvittää suunnitelmiin ja toteutuksen välisiä eroja sekä kehittää tallennusmenetelmiä monimutkaisten hirsirakenteiden dokumentointiin. Kuva: Museovirasto, RHO, Karim Peltonen.

erityyppiseen historialliseen materiaaliin tutustumisen tutkittavasta paikasta. Palovaikutusasiakirjat ja -kartat sekä historialliset kartat tarjoavat tietoa rakenteiden fyysisestä sijainnista ja alueen maankäytön kehityksestä. Paikallishistoria, paikannimistö ja paikallisten asukkaiden haastattelut tuovat myös tietoa kohteesta ja sen ympäristöstä.¹⁹ Tätä vaihetta pidetään yleensä ensimmäisenä tutkimuksen vaiheena, jonka pohjalta päästään tutustumaan kohteeseen syvemmin.

Arkistotutkimuksen jälkeen paikalle lähdetään yleensä tekemään inventointia tai kartoitusta, jonka tavoitteena on paikallistaa alueen rakennejäänteet vanhojen ja nykyisten karttojen ja maan päälle näkyvien merkien avulla. Jos tutkittavana on yksittäinen kohde, voidaan puhua alueinventoinnista. Inventointi voidaan tehdä myös niin sanottuna teemainventointina, jolloin tarkoituksena on kartoittaa esimerkiksi kansan-

omaisen kalkinpolton jäänteitä tai vanhoja ruukkeja laajemmalla alueella. Inventoinnin yhteydessä tulee kiinnittää huomiota, ei ainoastaan kohteen rakennejäännöksiin, vaan myös niiden suhteeseen ympäristöönsä. Tätä voidaan havainnollistaa esimerkiksi kohteen ilmakuvausten avulla.²⁰

Inventoinnin jälkeen restaurointitöiden yhteydessä tutkimuksen seuraava vaihe voi olla joko restaurointitöiden valvonta, koekaivaukset tai varsinaiset kaivaukset. Valvonnalla pyritään vähimmäismääräiseen kohteen restauroinnin dokumentointiin. Tätä käytetään esimerkiksi kohteen läheisyydessä tehdyn koneellisen kaivauksen valvonnassa. Näin pyritään varmistamaan mahdollisten paljastuvien rakenteiden dokumentointi niin, että arkeologi on paikalla seuraamassa kaivamista alusta loppuun. Koekaivauksilla puolestaan pyritään selvittämään jonkin pienemmän alueen rakennejäännöksiä. Koekaivausten tulosten perusteella yleensä määritellään kohteen jatkotutkimuksen tar-

Museovirasto kunnosti Juankosken Pikoniemessä sijaitsevat kaksi hiiliuunia työllisyystöinä vuosina 2000–2001. Kunnostustöiden yhteydessä hiiliuunit dokumentoitiin perusteellisesti. Uunit liittyvät Juantehtaan järvimalmituotantoon ja ovat ainoat säilyneet tyyppinsä edustajat Suomessa. Uunit on rakennettu 1890-luvulla. Tutkimusten tavoitteena oli selvittää uunien rakennetta ja toimintaperiaatetta sekä niitä ympäröivien rakenteiden luonnetta ja laajuutta. Kuva: Museovirasto, RHO, Karim Peltonen.

ve. Samoin menetellään yleensä myös esimerkiksi kaupunkiarkeologisten kohteiden tutkimuksessa.

Koekaivauksiin ja kaivauksiin liittyy aina myös alueen raivaus ja siivoustoimenpiteet. Näiden jälkeen kohteen esiin tuova kaivaus tehdään yleensä vain, jos kohde pystytään suojelemaan kaivauksen jälkeen. Yleensä paikalle tehdään jonkinlainen katerakenne. Teollisuusarkeologinen kaivaus eroaa usein tavallisesta arkeologisesta kaivauksesta huomattavasti. Tavallisesti arkeologi kaivaa kohteen dokumentoiden sen rakenteen ja ottaen talteen kaivauksissa esiin tulleet löydöt. Tässä rakenne tuhoutuu ja alue peitetään jälleen maalla. Sen sijaan teollisuusarkeologisessa kaivauksessa rakenne kaivetaan usein esiin eikä sitä enää peitetä. Rakenteella on suuri riski tuhoutua, jos sitä ei kateta. Näin ollen teollisuusarkeologisten kaivausten kohdalla tulee pohtia, ovatko kaivaukset edes tarpeelliset.²¹

Tutkimustapojen lisäksi arkeologin tulisi kentällä kiinnittää huomiota myös restaurointitöiden yleiseen dokumentointiin: minkälaisia toimenpiteitä kohteelle tehtiin ja minkälaisia muutoksia ne kohteeseen ja sen ympäristöön toivat. Teollisuusarkeologisten kohteiden tutkimukselle voidaankin asettaa eräitä vähimmäisvaatimuksia, jotka täyttämällä työ kentällä helpottuu ja käytännöt yhtenäistyvät. Tutkimuksen tulisi olla lähtökohdiltaan tieteellistä. Arkeologin tulee kentälle mennessään tietää, mitä hän kenttätöillä haluaa saavuttaa. Työn dokumentoinnin tulee tuottaa tietoa kohteesta ennen ja jälkeen restauroinnin sekä restaurointitöiden välillä. Tutkimuksen vaiheet tulee koota tutkimusraportiksi, jonka pohjana voidaan käyttää tavallista arkeologista kaivauskertomusta. Tuloksinassa pitäisi pyrkiä objektiivisuuteen, mutta myös esittää tutkimuksista tulkinta. Tämä siksi, että yleensä kohteista on vaikea saada esitettyä sellaista raporttia, jonka perusteella muiden tutkijoiden olisi helppoa pystyä tekemään luotettavia tulkintoja.²²

Yleensä Suomen tähänastisessa teollisuusarkeologisessa tutkimuksessa on käytetty menetelminä sekä inventointeja että niiden tuoman tiedon pohjalta alueella suoritettuja koekaivauksia ja kaivauksia. Teollisuusarkeologisen kaivauksen vaatimukset ja halutut tulokset poikkeavat hieman muusta arkeologisesta kaivaustutkimuksesta, jolloin kaikkia opittuja kaivausmenetelmiä ei välttämättä pystytä käyttämään toimivasti. Tähän puutteeseen onkin Museovirastolta kaivattu ohjeistusta kenttätöiden toteuttamiseen.

TEOLLISUUSARKEOLOGIAN KEHITYS SUOMESSA TUTKIJOIDEN MUKAAN

Vuonna 1977 *Historisk Tidskrift för Finland* -julkaisussa oli Rainer Knapasin kirjoittama artikkeli teollisuusarkeologiasta ja sen tilasta Suomessa. Hän käsitteli aihetta englantilaisen ja ruotsalaisen teollisuusarkeologian määritelmien avulla. Suomalaisen teollisuusarkeologian tilaan Knapas suhtautui kriittisesti. Hänen mukaansa Suomesta puuttui tuolloin antikvaaristen viranomaisten ja museoiden välinen yhteistyö sekä yliopistojen ja korkeakoulujen teknisen historian opetus, jotka ovat tärkeitä tekijöitä teollisuusarkeologian määrittelyn, tutkimuksellisen pohjan ja toteuttamisen kannalta.²³ Hän puuttui myös tutkimusten rahallisten resurssien vähäisyyteen sekä siihen, kuinka kohteiden tutkimisen priorisointi tulisi järjestää. Tähän hän antoi konkreettisia ohjeita, joiden perusteella voidaan valita tutkittavia tai suojeltavia kohteita. Ohjeissaan hän nosti esiin esimerkiksi 1800-luvun sahat ja puuhiomot sekä korosti paikallisten luonnonvarojen ja ympäristön vaikutuksia teollisuudenalojen kehittymiseen eri paikoissa.²⁴

Useampia vuosia myöhemmin Heikki Matiskainen (1985) otti Knapasin artikkelin aiheen uudelleen esiin *Museopolitiikka*-lehdessä ilmestyneessä artikkelissaan, joka käsitteli Suomen teollisuusarkeologian näky-

Suomessa tehtyjä teollisuusarkeologisia kenttätutkimuksia.

Lähde: Museoviraston rakennushistorian osaston hankerekisteri sekä kirjallisuus.

Kunta	Kohde	Vuosi	Kaivausjohtaja	Tutkimustaho ja -tapa
1	Dragsfjärd	2002	T. Gestrin	RHO, koekalvaus
2	Espoo, Laatalahti	1987	J. Kokkonen	Espoon kaupunginmuseo, kalvaus
3	Hattula, Hurttala	1968		Muinaistieteellinen toimikunta, inventointi
4	Hattula, Hurttala	1969	E-M Viljo	Muinaistieteellisen toimikunta, kalvaus
5	Helsinki, Vuosaari	1996	K. Peltonen	RHO, inventointi
6	Hyrynsalmi, Löytöjoki	1997	H. Nyman	Kainuun museo, inventointi ja kartoitus
7	Hyrynsalmi, Löytöjoki	1998	H. Nyman	Kainuun maaseutukeskus, kalvaus
8	Hyvinkää, Kyätäjä	1998		RHO, inventointi
9	Hyvinkää, Ridasjärvi	1998		RHO, inventointi
10	Ilsalmi	1998-	K. Peltonen	RHO, Merenkululaitos, restaurointi
11	Ilsalmi	2001	V.-P. Suhonen	RHO
12	Ilomantsi, Mönkö	2004	V.-P. Suhonen	RHO, koekalvaus
13	Juankoski, Pikoniemi	2000	A. Forsström	RHO, digitaalinen dokumentointi ja kartoitus
14	Karkkila, Högfors	1996	T. Gestrin	RHO, kalvaus
15	Karkkila, Högfors	1997	T. Gestrin	RHO, kalvaus
16	Karkkila, Högfors	1998	T. Gestrin	RHO, kalvaus
17	Karkkila, Högfors	1999	T. Gestrin	RHO, kalvaus
18	Karkkila, Högfors	2000	T. Gestrin	RHO, kalvaus
19	Karttula, Souru	2000	A. Forsström	RHO, kartoitus
20	Karttula, Souru	2001	V.-P. Suhonen	RHO, kartoitus, raivaus, koekalvaus
21	Karttula, Souru	2002	V.-P. Suhonen	RHO, täydennysinventointi ja -kartoitus
22	Kullaa	1985		
23	Kullaa	1986		
24	Oulu, Pikisaari	2002	Arminen, Alatarvas, Lipponen	Oulun yliopisto, koekalvaus
25	Outokumpu	1995	J. Junno-Pennanen	RHO, kalvaus
26	Perniö, Kirjakkala	1998	H. Brusila	Turun maakuntamuseo, valvonta
27	Perniö, Kirjakkala	1999	H. Brusila	Turun maakuntamuseo, valvonta
28	Perniö, Kirjakkala	1999	H. Brusila	Turun maakuntamuseo, valvonta
29	Pieksämäki, Haapakoski	1999		RHO, kartoitus
30	Sipoo	1984	S. Vanhatalo	Suomen lasimuseo, inventointi
31	Sipoo	1985	S. Vanhatalo	Suomen lasimuseo, kalvaus
32	Sipoo	1986	S. Vanhatalo	Suomen lasimuseo, kalvaus
33	Somero	1987	H. Maitskainen	Suomen lasimuseo, inventointi ja kartoitus
34	Somero	1988	H. Maitskainen	Suomen lasimuseo, kalvaus
35	Somero	1989	H. Maitskainen	Suomen lasimuseo, kalvaus
36	Somero	1997	P. Hakampää	Muuritutkimus Ky, dokumentointi
37	Sonkajärvi, Jyrkkäkoski	1996	K. Peltonen	RHO, kalvaus
38	Sonkajärvi, Jyrkkäkoski	1997	K. Peltonen	RHO, valvonta ja restaurointiin liittyvät tutkimukset
39	Sonkajärvi, Jyrkkäkoski	1998	K. Peltonen	RHO, valvonta ja restaurointiin liittyvät tutkimukset
40	Tampere, Vapriikki	1998	H. Nyman	RHO, valvonta
41	Vieremä	1996	T. Gestrin	koekalvaus
42	Vieremä	1996	K. Peltonen	RHO, koekalvaus
43	Vieremä	1999	M. Lönnqvist	RHO, kalvaus
44	Vijala, Haihunkoski	2003	V. Adel	Pirkkanmaan maakuntamuseo, inventointi ja kartoitus
45	Vimpeli, Alajärvi ja Perho	1995	K. Peltonen	RHO, inventointi
46	Vimpeli, Vesterpukka	1997	K. Peltonen	RHO, täydennysdokumentointi
47	Vantaa	2002	V.-P. Suhonen	RHO, kalvaus ja kartoitus

miä. Näin hän valotti Suomen 1980-luvun puolenvälin ajan käsitystä teollisuusarkeologiasta tieteenalana. 1980-luvulla tehtiin Suomen lasimuseon ja Matiskaisen johdolla tutkimuksia Suomen lasitehtaista, minkä ansiosta Suomen lasitehtaiden historia onkin nykyisin hyvin inventoitu ja dokumentoitu. Matiskaisen mukaan varhaisen lasiteollisuuden tutkimus on kuulunut teollisuusarkeologian piiriin, koska se on keskittynyt erityisesti teollisuusjäännösten materiaalisen kulttuurihistorian valottamiseen. Toisin sanoen tutkimuksessa on pyritty selvittämään lasiteollisuuden jättämiä fyysisiä rakenne- ja löytöjäänteitä. Matiskainen toteaa kuitenkin teollisuusarkeologisen tutkimuksen olevan vasta pioneerivaiheessa, minkä vuoksi tieteenalan kehittämisen eteen on tehtävä paljon töitä.²⁵

Lähes 15 vuotta myöhemmin Karim Peltonen (1999a) puuttui *Tekniikan Waiheita*-lehden artikkelissaan teollisuusarkeologian kehitykseen tai tarkemmin sanoen sen kehittymättömyyteen. Hänen mukaansa teolliseen perintöön kohdistuvia tutkimuksia on suoritettu useitakin, mutta siitä huolimatta varsinaista tieteenalaa ei ole syntynyt. Synnä hän piti tutkimusten hajanaisuutta, sattumanvaraisuutta sekä tulosten julkaisemattomuutta. Hän toivoi Museoviraston rakennushistorian osastolta, joka tekee teollisuusarkeologisia tutkimuksia, menetelytapaohjetta restaurointikohteiden arkeologiselle tutkimiselle. Tämä helpottaisi ja yhtenäistäisi tutkimuskäytäntöjä ja integroisi arkeologian osaksi restaurointiprosessia.²⁶ Viimeisimpien tietojeni mukaan tällaista ohjetta ei ole kuitenkaan vielääkään saatavilla.

Samassa artikkelissa Peltonen otti myös kantaa teollisuuskohteiden arkeologisen tutkimuksen mielekkyyteen. Hänen mukaansa arkeologinen tutkimus tuo perustietoa kohteen rakenteesta ja sen toiminnasta sekä vaikutuksista ympäristöönsä. Näin saatu tieto tuo mikrotason tietoa yksittäisestä kohteesta ja täydentää kirjallisista lähteistä saatua ku-

vaa. Kenttätöiden tuoma informaatio toimii hänen mukaansa myös välineenä kohteen matkailuarvoa mietittäessä.²⁷

Toisessa artikkelissaan samalta vuodelta Peltonen (1999b) otti tarkemmin kantaa myös restaurointikohteiden tutkimuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Näin hän pyrki luomaan omien kokemustensa pohjalta alustavaa teollisuusarkeologisten kohteiden tutkimisen ohjeistusta.²⁸ Tämä on ensimmäinen julkaisu, joka ottaa suoraan kantaa tutkimusmenetelmien yhtenäistävän pohjan luomiseen.

Vuonna 1999 Erkki Härö ja Helinä Koskinen määrittelevät yhteisartikkelissaan teollisuusarkeologian termiä. Heidän mielestään termin määrittely on vaikeaa, eikä se ole saanut kaikkien hyväksyntää. Teollisuusarkeologia on heidän määritelmänsä mukaan lähinnä arkeologisten menetelmien käyttöä tutkimuksessa. Menetelminä tutkimuksessa on kaksi: restaurointitöiden yhteyteen kuuluvat inventoinnit ja kaivaukset.²⁹

Hyrnsalmen Löytöjoen terva- ja tärpättitehtaan restaurointiraportissa vuodelta 2002 Georg Haggren ja Veli-Pekka Suhonen käsittelevät Suomen teollisuushistoriallisia muinaisjäännöksiä Suomessa. Heidän käsityksensä mukaan tiettyjen tuotantoalojen tutkimuksessa on saavutettu hyvä tilanne, kuten lasitehtaiden ja rautaruukkien osalta, kun taas toisten tutkimuksessa ei ole päästy edes alkuun. He painottavat tutkimisen lisäksi myös kohteiden ja erityisesti aluekokonaisuuksien suojelua.³⁰

YHTEENVETO

Teollisuusarkeologian tutkimuskenttä on siis tehtyjen tutkimusten valossa laajentunut, mutta edelleen vailla yhtenäistäviä ohjeistuksia ja systemaattista tutkimusta. Nykyisellään teollisuusarkeologia on hyvin usein osana kohteen matkailukohteeksi saattamisen restaurointitöitä, joissa tutkit-

tavaa kohdetta lähestytään ainakin inventointien ja mahdollisesti myös kaivausten kautta. Arkeologin rooli kenttätöiden yhteydessä on kasvanut. Edelleen kunnollisen ohjeistuksen ja opetuksen puuttuessa voidaan esittää kysymys, kuinka paljon töiden dokumentoinnin taso vaihtelee työn tekijän ja hänen intressiensä sekä taustansa ja osaamisen mukaan. Yhtenäinen ohjeistus ja selkeä kysymyksenasettelu toisivat tutkimuksia ja niiden tuloksia lähemmäs toisiaan, jolloin niistä tehtävä vertaileva tutkimus tulevaisuudessa olisi helpompaa ja luotettavampaa.

¹ Rix 1955; Palmer & Neaverson 1998, s. 1–2; Cossons 2000, s. 11.

² Rix 1955, s. 225.

³ Raistrick 1972, s. 1–14.

⁴ Palmer & Neaverson 1998.

⁵ Casella 2005, s. 3–11.

⁶ Matiskainen 1985, s. 41; Lönnqvist 1995, s. 5.

⁷ MV, RHO/HankeReki.

⁸ Rossi 2004; MV, RHO/HankeReki.

⁹ MV, RHO/HankeReki; Matiskainen et. al. 1991.

¹⁰ Peltonen 1997; 2000.

¹¹ Gestrin 1997; 1999.

¹² Peltonen 1999a, s. 69–70.

¹³ Ketolainen 2002; Härö & Koskinen 1999, s. 146.

¹⁴ Rossi 2004, s. 5; Rossi 2005, s. 196–200; MV, RHO/HankeReki.

¹⁵ MV, RHO/HankeReki.

¹⁶ Haggrén & Suhonen 2002, s. 8.

¹⁷ Peltonen 1999, s. 78.

¹⁸ Niukkanen 2000b, s. 217; Haggrén & Suhonen 2002, s. 15–16.

¹⁹ Niukkanen 2000a, s. 45–48; Haggrén & Suhonen 2002, s. 17.

²⁰ Lönnqvist 1995, s. 7; Niukkanen 2000b, s. 208.

²¹ Nyman 1999, s. 174–175; Peltonen 1999b, s. 78–79; Haggrén & Suhonen 2002, s. 17.

²² Peltonen 1999b, s. 78–79.

²³ Knapas 1977, s. 397–401.

²⁴ Knapas 1977, s. 402–403

²⁵ Matiskainen 1985, s. 41–42

²⁶ Peltonen 1999a, s. 69–70

²⁷ Peltonen 1999a, s. 75–76

²⁸ Peltonen 1999b, s. 76–79

²⁹ Härö & Koskinen 1999, s. 148

³⁰ Haggrén & Suhonen 2002, s. 8–18

LÄHTEET:

Painamattomat lähteet:

Museoviraston rakennushistorian osaston hankerekisteritiedot teollisuuteen ja asutus- ja elinkeinohistoriallisiin paikkoihin liittyvistä töistä ja tutkimuksista. (MV, RHO/HankeReki)

PELTONEN, Karim. Jyrkkäkosken ruukin restaurointi 1996–1998. Restaurointikertomus. Museovirasto, Rakennushistorian osasto. 2000.

ROSSI, Aki. Vain kattila ja renki? Oulun Pikisäären pikiruukki tuotantolaitoksena ja säikeenä tervatuotteiden kansainvälisessä verkostossa. Yleisen arkeologian pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto. 2004.

Kirjallisuus:

CASELLA, Eleanor Conlin. "Social Workers": New Directions in Industrial Archaeology. *Industrial Archaeology. Future Directions*. Toim. Casella, Eleanor Conlin & Symonds, James. USA, s. 3–31. 2005.

COSSONS, Neil. Perspective. *Perspectives on Industrial Archaeology*. Toim. Cossons, Neil. Science Museum, London, s. 9–17. 2000.

GESTRIN, Tryggve. Utgrävningen av masugnen vid Högfors' bruk. *Tekniikan Waiheita* 2/97, s. 10–11. 1997.

GESTRIN, Tryggve. Industriell arkeologi i Finland: exemplet Högfors' masugn. Historiallisen ajan arkeologian menetelmät. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20. Toim. Niukkanen Marianna. Vantaa, s. 80–83. 1999.

HAGGREN, Georg & SUHONEN, Veli-Pekka. Teollisuushistorialliset muinaisjäännökset Suomessa. Hallan tervaa, Hallan Ukon terva- ja täppättitehdas, Hyrynsalmi, Löytöjoki. *Restaurointiraportti* 1997–2001. Toim. Ketolainen, Terhi. Museovirasto, Kainuun maaseutukeskus, Kainuun museo, Polyteekkarimuseo, Tekniikan Historian Seura ry. Helsinki, s. 8–20. 2002.

HÄRÖ, Erkki & Koskinen, Helinä. Tehdassalista teolliseen maisemaan. Teollisuusperinnön tutkimusta ja suojelua. Muistomerkki, rakennetun historian ulottuvuuksia. Museovirasto. Helsinki, s. 144–153. 1999.

HÄRÖ, Mikko. The Industrial Heritage in Finland – Status 1999. Industrial Heritage in the Nordic and Baltic Countries. Seminar on Cooperation in Strategies, Research and Training 1–3. October 1999, Helsinki. Copenhagen, s. 63–72. 2000.

KETOLAINEN, Terhi (toim.). Hallan tervaa, Hallan Ukon terva- ja täpättitehdas, Hyrynsalmi, Löytöjoki. Restaurointiraportti 1997–2001. Museovirasto, Kainuun maaseutukeskus, Kainuun museo, Polyteekkarimuseo, Tekniikan Historian Seura ry. Helsinki. 2002.

KNAPAS, Rainer. "Industrial archaeology" i Finland. Historisk Tidskrift för Filand, s. 397–403. 1977.

LÖNNQVIST, Minna. Monumentteja vai menneen ihmistoiminnan tutkimusta? Tekniikan Waiheita 4/95, s. 5–9. 1995.

MATISKAINEN, Heikki. Suomen teollisuusarkeologian näkymiä. Museopolitiikka 2/85, s. 41–42. 1985.

MATISKAINEN, Heikki, HAGGREN, Georg & VANHALO, Simo. Lasitutkimuksia – Glass research VI. The glassworks of Ävik in Somero (1748–1833) and Mariedal in Sipoo (1776–1824). Suomen lasimuseon tutkimusjulkaisu. Vammala. 1991.

NIUKKANEN, Marianna. Historiallisen ajan muinaisjäännösten inventoinnin lähteet. Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Toim. Maaranen Päivi ja Kirkinen Tuija. Museovirasto, Helsinki, s. 45–49. 2000a.

NIUKKANEN, Marianna. Asutus- ja elinkeinohistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Toim. Maaranen Päivi ja Kirkinen Tuija. Museovirasto, Helsinki, s. 208–219. 2000b.

NYMAN, Harri. Teollisuusarkeologia osana museointia. Hallan Ukon tervaauni Hyrynsalmella. Muistomerkki, rakennetun historian ulottuvuuksia. Museovirasto. Helsinki, s. 144–153. 1999.

PALMER, Marilyn & NEAVERSON, Peter. Industrial Archaeology. Principles and practice. London. 1998.

PELTONEN, Karim. Jyrkkäkosken ruukki. Tekniikan Waiheita 2/97, s. 5–9. 1997.

PELTONEN, Karim. Teollisuus- ja liikennearkeologiaa Pohjois-Savossa. Katsaus Museoviraston kenttäkauden 1999 tutkimuksiin. Tekniikan Waiheita 4/99, s. 68–77. 1999a.

PELTONEN, Karim. Tarvitaanko restaurointikohteissa teollisuusarkeologiaa? Historiallisen ajan arkeologian menetelmät. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20. Toim. Niukkanen Marianna. Vantaa, s. 76–79. 1999b.

RAISTRICK, Arthur. Industrial Archaeology. An Historical Survey. London. 1972.

RIX, Michael. Industrial Archaeology. The Amateur Historian. 8/55, s. 225–229. 1955.

ROSSI, Aki. Pikisaaren pikiruukki. Pien valmistus osana tervan menestystarinaa. Historiaa kaupungin alla. Kaupunkiarkeologisia tutkimuksia Oulussa. Pohjois-Pohjanmaan museon julkaisuja 16. Toim. Titta Kallio ja Sanna Lipponen. Oulu, s. 196–200. 2005.

FM Titta Kallio on Oulun yliopiston jatko-opiskelija. Hänen kiinnostuksensa kohteita ovat historiallisen ajan arkeologia sekä dendrokronologia. Väitöskirjan aiheena on Oulun kaupungin kehittyminen arkeologisesta näkökulmasta. Kallio on ollut mukana useissa Oulun kaupunkiarkeologisissa kenttätutkimuksissa ja hän on toiminut tutkijana Oulun yliopiston *The Material Roots of Modernisation in Northern Finland* -tutkimushankkeessa.

Suomalainen kenkä
Pinkoja ja piikkareita

Kirja kertoo suomalaisen teollisen kengän tarinan. Teos on ensimmäinen kattava esitys aiheesta.

VAPRIIKKI

Veturiaukio 4, Tampere, tiedustelut 020 716 6772
www.tampere.fi/vapriikki